

MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI LEXIKON

középkor és kora újkor

X.

reneszánsz–Szeben nyomdászata

Főszerkesztő
KŐSZEGHY PÉTER

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST, 2010

esetében feltételezhető a →körmenetek liturgiája által megkövetelt stációegyházak másodlagos rendeltetése is.

Irod.: GERVERS-MOLNÁR Vera, *A középkori Magyarország rotundái*, Bp., 1972 (MűvtörtFüz, 4); TÓTH Sándor, *Hatkaréjos rotundáink*, in *Középkori egyházi építészet Erdélyben*, III, Satu Mare, 2004; SZILÁGYI András, *A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai*, Bp., 2008.
Marosi Ernő

rovásadó →jobbágy

rovásírás

Magyar nyelvű szövegeket az elterjedt latin ábécén kívül ~sal is rögzítettek. Az írásfajta a betűk szögletes formáiról kapta a nevét – az ilyen betűkkel könnyebb kemény felületre írni, mint a hajlított betűformákkal. A székely ~ jobbról balra halad, az arameus eredetű írásk család-jába tartozik. Az írás történetének korai szakaszában azokhoz hasonlóan nem jelölte a rövid magánhangzókat, később ez a szabály az *e*-re korlátozódott, végül a magánhangzókat is jelölte.

A ~ első említésének hagyományosan Kézai Simon 13. sz.-i krónikáját tartják, bár ebben nem egyértelműen a ~ról van szó, hanem arról, hogy a →székelyek valamiféle saját betűket használtak. Kifejezeten fába rótt betűkről először Mátyás történetírója, →Thuróczy János írt – az ő munkájára vezethető vissza számos későbbi híradás, többek között →Bonfinié és Benczédi →Székely Istváné.

A ~ első biztosan keltezhető emlékei is a ~humanizmus korából származnak: a Nikolsburgban talált rovásábécé a 15. sz. második feléből és a gelencei templom felirata 1497-ből. Minden valószínűség szerint a 15. sz. második felében keletkezett az eddig ismert leghosszabb ~os emlék, egy Bolognában őrzött, Luigi Ferdinando →Marsigli másolatában fennmaradt rovásnaptár és néhány rövidebb felirat is.

A ~ ma ismert régebbi emlékeinek legnagyobb részét székelyföldi templomokban találták, egy-két kivétellel Udvarhelyszékben. Tartalmukat tekintve is

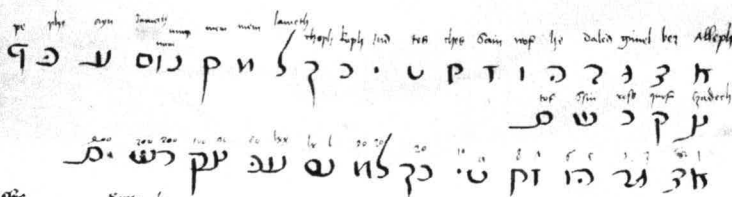

Rovásírástól felirat az énlaki templom 1668-ban készült famennyezetének egyik kazettáján

egy csoportba tartoznak: a feliratokon valamilyen személynév szerepel, a rovással készült írás mellett sokszor latin betűs szöveg is olvasható, amely évszámot, esetleg nevet is tartalmaz. Az évszámok a templom felújításának évét jelölik meg, a ~sal írt név pedig föltehetően a felújítást végző mesterek neve, általában kiegészítve még egy-két szóval. A különböző technikával készített – vésett, karcolt, festett vagy krétával rajzolt – templomfeliratok között van olyan is, amelyet nem sikerült még kielégítően megfejteni. (A templomfeliratok a következők: 15. sz. második fele-vége: Dályai, Karácsonyfalvi, Kilyéni, Vargyasi, Gelencei Felirat; 16. sz.: Csíkszentmihályi, Derzsi, Bögsözi, Dálnoki, két Berekeresztúri Felirat; 17. sz.: Szentmihályi, Rugonfalvi, Énlaki Felirat.)

Jóllehet tartalmaz évszámot, mégis bizonytalan a Hans →Dernschwam naplója által megőrzött, Isztambulból származó felirat keletkezésének ideje: a szöveg szerint 1515-ben írta az évekig ott varakoztatott magyar követség lovásza, de nincs kizárva, hogy valójában a négy évtizeddel későbbi Dernschwam-követség valamelyik tagja készítette. Volt, aki a ~t titkosírásként használta: a 16–17. sz. fordulójáról származik →Szamosközy István két latin szövegbe illesztett, ~sal titkosított bejegyzése.

Littere Siculozum quas sculpiūt vel cadunt in lignis

1. Tysic	September
2. Narbesspham	October
3. Fytleph	November
4. Thewese	December
5. Sphath	January
6. Odar	February

Littere Iudeorum
et mensis

1. Nysen	January
2. Nger	February
3. Zymon	March
4. Thamos	April
5. Dapf	May
6. Etep	June

Nikolsburgi Ábécé. 1483 k. OSZK

Élesen elkülönülnek az eddig felsorolt emlékektől azok az ábécék és kisebb ~os följegyzések, amelyek közvetve vagy közvetlenül →Telegdi János 1598-ban megjelent ~tankönyvére vezethetők vissza. A papírra írt emlékek megszaporodása jelentősen átalakította a betűformákat: a betűk gömbölydedebbé, egyes kézírásokban kifejezetten cirkalmasá váltak. A Telegdi ábécéjének elterjedése utáni időkből az említett templomfeliratokon és egy →Kájoni János által följegyzett ábécén kívül alig ismerünk olyan ~os emléket, amelyiknek ne ez lett volna a forrása.

A székely ~ az elfogadott nézet szerint távolabbi rokonságban áll a keleti türk ~sal, közelebről pedig a nyugati türk ~ok csoportjába tartozik. Ennek emlékei egyre nagyobb számban kerülnek elő az egykori kazár, dunai bolgár, avar területekről, de mivel megfejtetni eddig nem sikerült őket, pontosabban egyelőre nem ismerjük a székely ~hoz való viszonyukat sem. A →nagy-szentmiklósi kincs jól ismert, de megfejtetlen avar ~os feliratainak és az azonos ábécével készült szarvasi tűtartó feliratainak nincs közük a székely ~hoz.

Annak a honfoglalás kori sírból előkerült, tegezborító csontlemezebe karcolt jellemző, amelyet a Kalocsa melletti Homokmégyen találtak, szintén nincs meggyőző megfejtése. A felirat szövegének nyelve ismeretlen: törökül és magyarul is próbálkoztak már elolvasni, az bizonyos, hogy nem a székely ábécével vagy annak közvetlen elődjével készült. Több hasonlóságot mutat a székely ~sal az a négy rovásjel, amelyet egy 11. sz.-i, Somogy m.-ből előkerült fűvócső peremére karcoltak, de mivel e jelek hangértéke egyelőre ismeretlen, elhamarkodott lenne a jelsort összekapcsolni a későbbi székely ~sal.

A magyar/székely rovásábécé rétegződést mutat: egyes jeleit tudatosan alakították ki meglévő jelekből a magyar hangkészlet lefedésére, mások a cirill, ill. glagolita ábécével mutatnak hasonlóságot, és van néhány betűje, amely a keleti türk, ill. avar jelekkel egyezik. Van, aki humanista találmánynak véli a teljes ábécét, ez a nézet túlzónak látszik, annyi viszont bizonyos, hogy a ~ fölfedezésében és újjászületésében alapvető szerepet játszottak a mo.-i humanisták.

Irod.: SEBESTYÉN Gyula, *A magyar rovásírás hiteles emlékei*, Bp., 1915; NÉMETH Gyula, *A magyar rovásírás*, Bp., 1934; VÁSÁRY István, *A magyar rovásírás. A kutatás története és helyzete*, Keletkutatás, 1974; SÁNDOR Klára, *A Bolognai Rovás emléke*, Szeged, 1991; *Rovásírás a Kárpát-medencében*, szerk. Uő, Szeged, 1992; BENKŐ Elek, *Régészeti megjegyzések székelyföldi rovásfeliratokhoz*, MNy, 1994; *A székely rovásírás megírásának története(?)*, Erdélyi Múzeum, 1996; BENKŐ Elek, *A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat*, MNy, 1996; VÉKONY Gábor, *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*, Bp., 2004; HORVÁTH Iván, *Gepeskönyv*, Bp., 2006.

Sándor Klára

Royer-nyomdák

A Royer család tagjai a 18. sz. folyamán több mo.-i városban is alapítottak nyomdát, ill. dolgoztak nyomdászként.

Az 1715-ben a Salzburgból érkezett Johann Paul R. polgárjogot kapott Po-

zsonyban. 1718-ban nyomdájának megnyitása ellen tiltakozott a közeli nagyszombati tipográfia, ennek ellenére ekkortól folyamatosan jelentek meg R. műhelyének termékei. Ő adta ki 1721–22 között a *Nova Posoniensiát*, az első valóban rendszeres megjelenésű és mo.-i olvasók számára készített, latin nyelvű újságot →Bél Mátyás szerkesztésében (→sajtó). Felekezetre való tekintet nélkül vállalt minden megbízást, sajtója alól igényes tipográfiájú kiadványok kerültek ki, köztük Bél fő műve, az *Adparatus* (1735), mely széles lapszélű változatával a hazai könyvnyomtatás első bibliofil igényű terméke. A pozsonyi R.-nyomda 1718–50 között működött, de az alapító vlsz. már 1736-ban meghalt, és ezt követően özvegye vezette a nyomdát haláláig, 1740-ig. Az özvegy a regensburgi születésű Karl Josef Bauert vette maga mellé faktornak, aki később feleségül vette R. idősebbik leányát, Anna Máriát, és 1748-ig vezette a tipográfiát, előbb mint a R.-örökösök, majd mint a még kiskorú R. Ferenc Antal tulajdonát. Bauer kezelésében jelentősen gyarapodott a műhely: összártéke tíz év alatt kb. a kétszeresére nőtt. 1750-ben csak a betűkészletet 3000 forintra becsülték. A R.-nyomda örököse, R. Ferenc Antal nem sokáig vezette a tulajdonába került műhelyt, hanem 1750-ben az egész nyomdai felszerelést és kiadványraktárát a házással együtt 11000 forintért eladta unokatestvérének, Landerer János Mihálynak, a budai nyomdaalapító Landerer fiatalabbik fiának (→Landerer család). Nemcsak idősebbik nővére, hanem fiatalabb leánytestvére is nyomdászhoz ment feleségül: a győri Johann Gregor Streibighez. Így került rokonságba a 18. sz.-i hazai könyvkiadás három meghatározó nyomdászcsaládjá, ill. -dinasztiájá: a R., a Landerer és a Streibig család (→Streibig-nyomda).

A pozsonyi R.-nyomda örököse, Ferenc Antal vándorútra indult, előbb 1752-ben a nagyszombati →egyetemi nyomdában dolgozott, majd 1754-ben a dél-tiroli Bozenban próbálkozott nyomdaalapítással, de nem járt sikerrel. 1755-ben már Egerben működött, ahová